

Bestelnummer: 251054

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

© 2006, KPC Groep, 's-Hertogenbosch

Non-contracten in het scholen

Anders omgaan met straffen

Laura van Gennip

Wil Kuyjpers

Maarten Kouwenhoven

Hans Oostrik

Jan Ruigrok

's-Hertogenbosch, KPC Groep, 2006

Inhoud

Woord vooraf

- 1 Inleiding

- 2 Verbindend leren: van Rode school naar Groene school
 - 2.1 De sociale-disciplinematrix
 - 2.2 De OK Corral
 - 2.3 De dramadriehoek
 - 2.4 De pedagogische dansvloer
 - 2.4.1 De Rode school: de dramadriehoek
 - 2.4.2 De Groene school: de krachtendriehoek

- 3 Non-contracten
 - 3.1 Ongewenst gedrag en achterliggende behoeften
 - 3.2 Probleemoplossende sancties
 - 3.3 Groepsverantwoordelijkheid
 - 3.4 Formele en informele non-contracten
 - 3.5 Voorbeelden van non-contracten
 - 3.6 Klassikale non-contracten
 - 3.7 Individuele mondelinge non-contracten
 - 3.8 Individuele schriftelijke non-contracten
 - 3.9 Formulering van een schriftelijk non-contract

- 4 FAQ's: frequently asked questions

- 5 Resultaten en opbrengsten van de pilot
 - 5.2 Effecten en adviezen op het niveau van de leerling
 - 5.3 Effecten en adviezen op het niveau van de klas
 - 5.4 Effecten en adviezen op het niveau van de schoolleiding
 - 5.5 Effecten en adviezen op het niveau van de ouders
 - 5.6 Tot slot

Woord vooraf

In de psychiatrie is het bij een aantal instellingen gelukt om het agressieniveau onder ernstig gestoorde patiënten te reduceren tot nul. Dit succes vond plaats op basis van de theorie van de Transactionele Analyse (TA), een persoonlijkheidstheorie en communicatiemodel waarin het respect voor mensen centraal staat. De theorie is makkelijk overdraagbaar en wordt wereldwijd in verschillende culturen toegepast. Een van de hoekstenen van de theorie is het werken op contractbasis in een systeem dat veel overeenkomsten vertoont met een stam. Rituelen, codes, onderlinge verhoudingen, eren en respecteren, je plek innemen, de orde en de balans bewaken, maar ook zegenen, vieren van behaalde successen of gezamenlijk rouwen om verlies volgens vast omschreven procedures geven veiligheid en vertrouwen.

KPC Groep werkt al een aantal jaren erg succesvol met schoolleiders. De positieve leerresultaten met betrekking tot schoolleiders zijn tot stand gekomen omdat de praktijk uitwijst dat de theorie van de Transactionele Analyse mede een goede basis vormt voor de persoonlijke en professionele ontwikkeling van schoolleiders. Tot nu toe heeft KPC Groep echter nauwelijks een relatie gelegd tussen TA en agressie op scholen. Een van de grondleggers van de TA in Nederland is Drs. Maarten Kouwenhoven, klinisch psycholoog/psychotherapeut. KPC Groep heeft met hem contact gelegd gezien zijn ervaringen met agressie binnen de psychiatrie. Mede naar aanleiding van de droevige gebeurtenissen op het Terra College en talloze andere incidenten rond agressie op scholen werd het KPC Groep duidelijk dat het wellicht mogelijk is de succesvolle interventies ter vermindering van de agressie van patiënten in de psychiatrie te vertalen naar scholen. Deze interventies gebeuren door middel van het sluiten van zogenaamde non-agressiecontracten en probleemoplossende sancties. Deze methode heet een grote pedagogische waarde omdat leerlingen leren denken in rechten en plichten en meer verantwoordelijkheid leren dragen voor eigen gedrag.

KPC Groep is in overleg met het Ministerie van Onderwijs tot de conclusie gekomen dat, ondanks het feit dat scholen verschillen met psychiatrische inrichtingen, het verantwoord is om te onderzoeken of deze methode ook succesvol toegepast kan worden in het onderwijs.

KPC Groep heeft een aantal scholen voor voortgezet onderwijs benaderd om gedurende een jaar te werken met non-agressiecontracten. In deze brochure wordt aangegeven op welke wijze deze scholen gewerkt hebben met non-agressiecontracten en wat de ervaringen en resultaten zijn van deze pilot.

In de twee pilots hebben ongeveer 40 docenten ervaringen opgedaan met het werken met non-agressiecontacten. Deze docenten hebben een training van 2 x 2 dagen gevolgd. Tijdens deze training leerden docenten op welke wijze ze op een effectieve manier non-agressiecontracten kunnen afsluiten met leerlingen. Tijdens de uitvoering werden de deelnemers op de werkplek groepsgewijs gecoacht. Ten slotte is er als afronding een oogstdag georganiseerd voor deze groep docenten en hun schoolleiders waarbij de opbrengsten geïnventariseerd werden.

De schoolleiding is gedurende een dagdeel geïnformeerd over het werken met non-agressiecontracten met als doel een beleidskader en implementatie te ontwikkelen voor non-agressiecontracten.

Van de scholen werd een enthousiaste, kritische houding van de deelnemende docenten verwacht. Van de schoolleiding werd gevraagd om de docenten te ondersteunen en te faciliteren en de bereidheid om verantwoordelijkheid te dragen bij het implementeren op schoolniveau.

Deze brochure heeft als doel scholen te informeren over hoe om te gaan met agressie vanuit de Transactionele Analyse. Tijdens de ontwikkelfase van het project 'Omgaan met non-agressiecontracten', waarvan deze brochure het resultaat is, hebben wij veel steun gehad van de scholen die bereid waren om mee te denken over de vertaling van dit model voor het onderwijs. Met name noemen wij SG Were Di in Valkenswaard, Merletcollege in Cuijk, Melanchthon College in Rotterdam, Arentheemcollege in Arnhem, Pleincollege Eckart in Eindhoven, De Loint in Waalwijk en het Pentacollege in Spijkenisse.

Veel dank zijn wij verschuldigd aan Maarten Kouwenhoven die ons het model van non-agressiecontracten heeft aangereikt.

1 Inleiding

Een school is een gemeenschap waarin leren centraal staat. Niet alleen leren van vakinhoudelijke kennis, maar ook van relationele vaardigheden en het dragen van verantwoordelijkheid. Leerlingen vormen samen met docenten, ondersteunend personeel en leidinggevend een gemeenschap die de basis legt voor de manier waarop leerlingen later in de maatschappij als volwassenen functioneren. Een school is een oefenveld voor het ontwikkelen van bewustzijn en verantwoordelijkheid.

Iedere school staat voor de vraag hoe ze omgaat met leerlingen die zich niet aan de gangbare waarden en normen kunnen of willen houden en dat uiteten in wangedrag. Wangedrag definiëren we als gedrag waarmee mensen anderen of zichzelf schade berokkenen. Agressie, bijvoorbeeld in de vorm van fysiek geweld, pesten of discriminatie, springt daarbij meestal het meest in het oog. Maar ook het ondermijnen van gezag, spijbelen of het schade toebrengen aan gebouw en inventaris kunnen de doelstelling van de school ernstig in de weg staan en het welbevinden van de mensen ondermijnen. Wangedrag kan zich volgens deze definitie ook richten tegen de leerling zelf. Dit valt buiten het kader van deze brochure.

In reactie op wangedrag laveren veel docenten tussen de polen disciplineren en tolereren. Zij vragen zich af welk gedrag zij nog kunnen tolereren en wanneer zij zullen overgaan tot straffen. Maar keuzes op deze lijn leveren in de praktijk alleen verliezers en korte-termijnwinnaars op. Ze zijn in strijd met een van de belangrijkste zaken die we met onderwijs willen bereiken: het opvoeden van jongeren tot zelfstandige mensen. Daarin lopen we vast als we op de lijn tolereren – disciplineren blijven zitten.

Tolereren is gericht op het zelfcorrigerende vermogen van een leerling. Soms is dat effectief, soms werkt het averechts. Als die zelfcorrectie niet plaatsvindt, is grenzenloosheid het resultaat. De voor de hand liggende reactie daarop is disciplineren en repressie. De leerling wordt geschorst, waarna het probleemgedrag zich elders voortzet.

Bij *disciplineren* is angst het pressiemiddel, per definitie een slechte basis om te leren. Disciplineren gaat uit van aanpassing en onderwerping aan de normen van een ander in de verwachting dat die ander die normen internaliseert en overgaat tot zelfdiscipline. Maar, als die normen later veranderen, dan klampt de leerling zich vast aan achterhaalde dogmatische regels. Hij heeft niet geleerd zelf na te denken over achterliggende waarden en reageert met intolerantie. Bovendien roept disciplineren verzet op: leerlingen reageren door grenzen juist te overtreden waardoor een escalatie kan ontstaan.

Een derde mogelijkheid is *negeren*. Docenten geven de moed op en vervallen in onmacht. Dat kan in extreme situaties leiden tot een anarchistisch onderwijsklimaat met als gevolg ziekmeldingen onder docenten die daarna gedesilluseerd hun pensioen afwachten, een andere baan zoeken of verdwijnen in de ziekteket.

Deze brochure levert een bijdrage aan de beantwoording van de vraag hoe je op een constructieve manier kunt omgaan met leerlingen die steeds in hetzelfde wangedrag vervallen. Dat doen we vanuit een vierde optie, naast disciplineren, tolereren en

negeren: *motiveren*. Wanneer het gaat om conflicten en agressie doen we dat op basis van contracten met probleemoplossende sancties.

Sancties bedoelen we hier niet in de zin van straffen, maar in de oorspronkelijke betekenis van 'heiligen' (sanctus): goedkeuren. Niet het goedkeuren of vergoelijken van het wangedrag, maar het goedkeuren en stimuleren van andere manieren om de behoeften te vervullen die de leerling tot nu toe op een onacceptabele manier probeerde te bereiken. Goedkeuren ook van herstel van relationele en materiële schade die een leerling heeft aangericht aan andere personen of instellingen. De leerling die dat doet, neemt daarmee op een eervolle wijze zijn plek in de (school)gemeenschap weer in. Leerlingen leren op die manier rekening te houden met elkaar en met anderen, wat leidt tot meer veiligheid, vertrouwen en respect.

Het werken met contracten is gebaseerd op de theorie van de Transactionele Analyse, een persoonlijkheidstheorie en communicatiemodel dat onder meer de volgende uitgangspunten kent:

- in principe deugen mensen;
- zij zijn in staat (soms met behulp van anderen) het beeld dat zij hebben van zichzelf en van anderen te veranderen en verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen gedrag;
- mensen groeien wanneer zij zich geliefd en gewaardeerd weten.

Wij voegen hier het uitgangspunt aan toe dat mensen alleen een geweten kunnen ontwikkelen wanneer zij in staat en bereid zijn een verbinding met anderen aan te gaan.

Deze theorie van de Transactionele Analyse is eenvoudig overdraagbaar en wordt wereldwijd toegepast door managers, hulpverleners, pedagogen, coaches en opleiders. Het kent zowel alledaagse als therapeutische toepassingen.

Wie destructief gedrag vertoont, maakt een beweging naar de marge van de gemeenschap. Enkel disciplinair straffen versterkt die beweging, want het bevestigt het idee 'mensen die doen zoals jij, horen er niet bij'. Wanneer de leerling daar boos en verbitterd op reageert, ontstaat er een negatieve spiraal waarin de leerling zich steeds meer als een desperado zal gedragen: 'een tot het uiterste gedreven en daardoor roekeloos en niets ontziend mens, zoals de Dikke van Dale ons leert.

Bij non-contracten gaat het niet alleen om de beoogde doelen en acties. Het begint met afspraken over welk wangedrag men zal nalaten. Deze worden vastgelegd in non-contracten met probleemoplossende sancties. De contracten houden de leerling verantwoordelijk voor zijn probleemgedrag en voor de oplossing daarvan. Non-contracten voorkomen dat leerlingen veranderen in desperado's en dragen ertoe bij dat zij de rol van gewaardeerd groepslid weer op zich kunnen nemen. Zij kunnen na het overtreden van hun non-contract hun plek in de gemeenschap terugverdienen door het uitvoeren van een probleemoplossende sanctie die van tevoren, bij het afsluiten van het non-contract, is afgesproken. Daarbij kiest men een sanctie die tegen het negatieve gedrag ingaat en die de achterliggende behoefte vervult.

Voorbeelden

Een leerling benoemt positieve eigenschappen van iemand die hij heeft benadeeld en leest die voor aan de klas na het overtreden van een niet-discrimineren-contract.

Een leerling komt groepafspraken regelmatig niet na en bakt als sanctie koekjes voor de hele klas.

Twee leerlingen verstoren regelmatig lessen door de clown uit te hangen. Als sanctie krijgen zij de opdracht een 'saai' lerarenvergadering op te luisteren met een act van 5 minuten en zo de sfeer op te vrolijken.

Het werken met non-contracten heeft zowel een preventieve als een pedagogische waarde.
--

De pedagogische waarde van non-contracten is dat mensen leren denken in rechten en plichten, verantwoordelijkheid dragen voor de consequenties van hun gedrag en herstellen van de schade. Daarbij laten zich drie niveaus onderscheiden:

- eerst leert men verantwoordelijk te zijn voor zichzelf;
- vervolgens leert men ook verantwoordelijkheid te dragen voor de ander;
- ten slotte leert men ook verantwoordelijkheid te dragen voor de gemeenschap waar men deel van uitmaakt.

Het werken met non-agressiecontracten heeft inmiddels bewezen ook op scholen uitstekend toepasbaar te zijn. Inmiddels sluiten meer dan tien scholen non-contracten af met leerlingen waarin wordt opgenomen:

- wat de leerling zal nalaten (agressie, pesten, ongeoorloofd verzuim, drugsgebruik);
- wat de achterliggende reden van het ondermijnende gedrag is;
- hoe dat ondermijnende gedrag voor anderen te herkennen is;
- wat medeleerlingen, docenten of anderen dan kunnen doen om de leerling te steunen bij de uitvoering van zijn non-contract;
- wat de leerling zelf zal doen om escalatie te voorkomen.

Bovendien wordt opgenomen:

- hoe de leerling na overtreding de relatie met medeleerlingen en docenten gaat herstellen;
- op welke wijze de leerling de aangerichte materiële of emotionele schade kan herstellen;
- hoe de leerling zonder gezichtsverlies zijn plek in de school weer kan innemen.

Omdat de leerling in feite een contract afsluit met zichzelf en de groep waarmee hij werkt, sluit deze manier van werken uitstekend aan bij culturele en andere achtergronden van leerlingen en docenten. Het helpt leerlingen greep te krijgen op hun eigen functioneren. Deze methode voorkomt schorsing van leerlingen omdat er altijd een alternatief is. Komt een leerling zijn contract niet na en weigert hij zijn sanctie uit te voeren, dan schorst hij in feite zichzelf door zichzelf buiten de gemeenschap te plaatsen. Niet de leerling wordt afgewezen, maar de leerling wijst het systeem af.

Een geslaagd non-contract levert alleen maar winnaars op. Het ertoe komen is vaak simpeler dan je denkt. Een voorwaarde is een omslag in het denken. Niet in de vorm van repressie of tolerantie, maar in de vorm van permissie. Docenten leren hoe zij een leerling permissie kunnen geven om de schade weer te herstellen, zodanig dat het vermogen om verantwoordelijkheid te dragen toeneemt.

Deze manier van denken is tegengesteld aan de innerlijke en ingeslepen behoefte om een ander te straffen voor negatief gedrag. In de rechtsspraak heeft straf de functie van vergelding. Soms wordt de materiële schade hersteld, maar vaak niet in zijn geheel. Op relationeel gebied gebeurt er meestal heel weinig.

Wat betekent het voor onderlinge relaties in een school als een leerling die een andere een blauw oog slaat, twee of meer dagen wordt geschorst en daarna terugkeert en er verder niets gebeurt? De onderlinge relaties en het gevoel van veiligheid zullen er niet beter op geworden zijn. En die relatie is essentieel om samen in een maatschappij te kunnen functioneren en een geweten te ontwikkelen. Daar komt bij dat goed contact met de docent en medeleerlingen één van de belangrijkste succesfactoren is op school en (later) in de maatschappij.

Het werken met non-contracten en probleemoplossende sancties heeft ook een grote preventieve waarde. Ondernijnd gedrag wordt eerder gesignaleerd omdat leerlingen elkaar meer steunen en oog voor elkaar hebben. Escalatie wordt voorkomen omdat er vroegtijdig alternatieven worden geboden. Daarbij kijken docenten die werken met non-contracten met een positieve blik naar de leerlingen en zichzelf, waardoor de neiging bij beiden om ongewenst gedrag te vertonen bij voorbaat afneemt.

Het werken met probleemoplossende sancties vereist naast een basishouding een theoretisch referentiekader met scholing en training van docenten en voorlichting aan schoolleiding, medeleerlingen en ouders. De kans op succes is het grootst als men zich binnen de hele school of binnen een af te grenzen onderdeel daarvan akkoord verklaart om op basis van dit systeem te werken. Het leidt tot een gemeenschap met veilige grenzen.

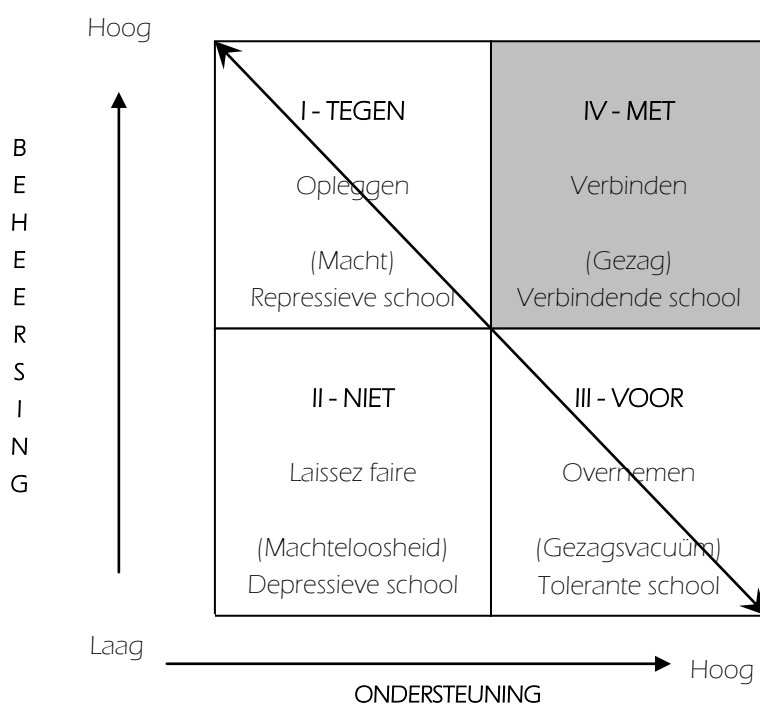
2 Verbindend leren: van Rode school naar Groene school

Het werken met non-contracten is gebaseerd op integratie van twee modellen en een aantal theoretische uitgangspunten. Uiteindelijk leiden ze tot wat we noemen Rood en Groen handelen.

2.1. De sociale-disciplinematrix

In de inleiding spraken we van vier stijlen van waaruit docenten kunnen reageren op leerlingengedrag: disciplineren, negeren, tolereren en motiveren.

Deze vier stijlen zijn terug te vinden in de sociale-disciplinematrix van Paul McCold en Ted Wachtel (2000). Zij gaan er vanuit dat wie pedagogisch handelt keuzes maakt op twee lijnen: ondersteuning van leerlingen en sturing van het proces.

Figuur 1 – Sociale-disciplinematrix (naar Paul McCold & Ted Wachtel, 2000)

De verticale as is de product- en resultaatgerichte kant. Een school moet zorgen dat ze goed onderwijs geeft dat leidt tot voldoende (eind)resultaten. Er moet een veilige structuur zijn met regels waaraan mensen zich houden. Procedures en draaiboeken garanderen veiligheid die soms met camera's, kluisjes en pasjes wordt afgedwongen. De mate van sturing wordt bepaald door de leerlingen, de locatie van de school en de visie van de school. De sturing op een gymnasium in Groesbeek is een andere dan die op een vmbo in Rotterdam Zuid.

De horizontale as is die van ondersteuning; het staat voor de mensgerichte kant. Echte steun ervaren leerlingen door aandacht, het mogen nemen van initiatieven en daarvoor beloond worden. Steun leidt tot autonomie, eigen beslissingen nemen en daar verantwoordelijkheid voor dragen.

De keuzes op *de twee lijnen* leiden tot de vier stijlen van pedagogisch handelen die in de kwadranten worden benoemd:

Kwadrant I, de disciplinerende aanpak, biedt veel beheersing en weinig ondersteuning. Het levert strenge scholen en leerkrachten op. De school staat tegenover de leerling. Er wordt veel gecontroleerd en gestraft. Discipline staat hoog in het vaandel en leerlingen zullen weinig gestimuleerd worden hun mogelijkheden te ontwikkelen, hooguit waar het gaat in het zich afzetten tegen de school en andere autoriteiten, want die vormen de vijand.

Kwadrant II, de negerende stijl, levert beheersing noch ondersteuning en leidt tot een soort sterfhuisconstructie: niets is meer de moeite waard om je best voor te doen of voor te knokken. Niets en niemand doet er nog toe en docenten zijn na hun laatste lesuur waarschijnlijk eerder de school uit dan de leerlingen. Een school die hier belandt, is een trieste school. Teruglopende leerlingenaantallen zijn vaak het gevolg.

Kwadrant III, de tolererende school, kenmerkt zich door veel ondersteuning en weinig beheersing en levert een school vol vriendelijke aardige docenten op die bereid zijn alles voor hun leerlingen te doen, hen alles toestaan en hen geen enkele beperking lijken op te leggen. *Lijken*, want in feite beperken zij hun leerlingen door zaken die ze zelf kunnen uitvoeren over te nemen. Het leidt tot aangeleerde hulpeloosheid. Ook de gezellige en leuke sfeer is schijn. Op een school waar alles goed gevonden wordt en leerlingen alleen maar (grenzeloos) gestimuleerd worden, ontstaat een gezagsvacuüm en het is de vraag hoe en door wie dat wordt ingevuld. In een examenklas kan dat uitspraken opleveren als: "Meneer, u maakt zich nog drukker om de uitslag dan wij."

De diagonale lijn in het schema is de lijn die loopt van niets mag (zero tolerance, linksboven) naar alles mag (tolereren).

Docenten die veel plezier in hun werk beleven en waar leerlingen zich bij thuis voelen, werken in *kwadrant IV*, de motiverende aanpak. Er is een duidelijke structuur die mensen als motiverend en niet als belemmerend ervaren. Mensen werken er samen. Gelukkig is dit de stijl waarbij de meeste mensen in het onderwijs zich thuis voelen. Echter wanneer door wangedrag de druk en de spanning toeneemt, nemen zij vaak met een soort automatisme andere posities in.

Na een gewelddadig incident op een betrekkelijk rustige school gaat er een schok door het team: een leerling heeft een docent bedreigd en is door de politie in de boeien geslagen en afgevoerd. In de daarop volgende dagen nemen docenten die tot dan toe motiverend werkten andere posities in. Sommigen roepen om strengere regels, camerabeveiliging en detectiepoortjes (kwadrant I), twee docenten melden zich ziek (kwadrant II) en zeggen niet meer te willen werken op scholen waar je met de dood bedreigd wordt. Enkele docenten hebben slapeloze nachten van het beeld dat een instabiele leerling, die normaal 'best een leuk mannetje is', geboeid is afgevoerd. Zij vragen extra aandacht voor de sociale en privé-situatie waarin deze leerling is opgegroeid (kwadrant III).

De sociale-disciplinematrix geeft mogelijkheden het eigen handelen onder de loep te nemen en van daaruit besluiten te nemen die zijn gericht op samenwerking.

Een reactie die we van veel docenten kregen op de matrix was dat zij uiteraard motiverend leren als ideaal hadden, maar dat daar wel twee partijen voor nodig zijn. Hoe kun je motiverend werken met leerlingen die ronduit gewelddadig zijn of ander ernstig normoverstijgend gedrag vertonen? The OK Corral brengt ons een dichter bij het antwoord.

2.2 The OK Corral

De Transactionele Analyse gaat uit van vier basisposities van waaruit mensen met elkaar communiceren. Deze posities worden bepaald door de manier waarop men tegen zichzelf en de ander aankijkt: positief (+) of negatief (-). Ze worden weergegeven in de OK Corral (Ernst, 1971). (Een *corral* of *kraal* is een omheinde ruimte voor vee. *Gun fight at the OK Corral* verwijst naar een klassieke western.) Door de lijn *Ik+*, *Ik-*, te kruisen met de lijn *Jij+*, *Jij-* ontstaat er een corral die bestaat uit vier vlakken zoals weergegeven in figuur 2.

Tekening invoegen en nog aanpassen, zie ander bestand

Figuur 2 - OK Corral (Ernst, 1971)

Het zal duidelijk zijn dat de positie *Ik+*, *Jij+* het ideaal is. Je hebt zelfvertrouwen en je vertrouwt de ander. Een leraar in deze positie groeit vaak even hard als zijn leerlingen. Mensen in dit kwadrant durven en kunnen zich kwetsbaar, zorgzaam en assertief op te stellen. Daardoor roepen ze deze kwaliteiten bij anderen op.

Ik+, *Jij-* is een positie waarin men zich beter voelt dan de ander. De ander deugt niet, dus het leidt tot beschuldigen, aanklagen, onderdrukken en het rechtvaardigt in extreme situaties geweld.

“Je moet streng zijn voor de leerlingen. Met een stevige structuur en strenge straffen luisteren ze naar je en ben je zelfs in staat de steken die hun ouders en je collega’s laten vallen, recht te breien.”

Ik-, *Jij-* is een positie van vermijden, terugtrekken en uiteindelijk wanhoop: ik deug niet en er is niemand die mij nog kan helpen. Iemand die steeds verder verzandt in deze positie vervalt tot wanhoop en kan van daaruit zichzelf geweld aandoen.

“Ik kan het niet meer aan. De leerlingen zijn gewelddadig en totaal ongedisciplineerd. Hun ouders zijn totaal onmachtig hun kinderen op te voeden. En van de schoolleiding en je collega’s hoef je ook niets te verwachten. Ik heb me ziek gemeld, maar aan die bedrijfsarts had ik ook niks.”

Ik-, *Jij+* is een positie van onzekerheid en gerichtheid op de ander.

Onzekerheid zorgt ervoor dat de docent in deze positie alles doet om de leerlingen en anderen het naar de zin te maken, al was het alleen maar om niet door de mand te vallen. Omdat de leraar niet het vertrouwen heeft zelf zijn zaakjes te kunnen regelen zal hij zich verschuilen achter rituelen en gezelligheid. Om het contact met de ander niet te verliezen zal hij allerlei taken uitvoeren die de ander het best zelf kan uitvoeren. Docenten in dit kwadrant werken vanuit twee lagen. Eén verborgen, psychologische

laag waar ze hun onzekerheid verschuilen en voelen dat de ander beter is (Ik-, Jij+). Daarnaast is er de manier waarop ze zich presenteren aan de buitenwereld, de sociale laag. Door hun gerichtheid op en zorg voor de ander, lijkt het dan dat ze zich beter voelen dan de ander (Ik+, Jij-): "Jij bent zo'n zielige leerling, wees maar blij dat ik er ben om je te helpen ..."

Wanneer iemand zich ondanks deze overlevingsstrategie steeds omringt voelt door anderen die beter zijn, kan hij uiteindelijk in een depressie terechtkomen.

De positie Ik+, Jij+ is er een van groei en samenwerking. Je bent assertief, hebt oog voor anderen en je steunt hen waar nodig. Je voelt jezelf sterk en veilig genoeg om je kwetsbaarheid te tonen op momenten dat je daarvoor kiest.

Zolang de leraar en de leerling zich in het kwadrant Ik+, Jij+ bevinden, wordt er volop geleerd en is iedereen tevreden. Een leerling die wangedrag vertoont, handelt vanuit een positie met een -: "Ik geef jou een tik want ik deug en jij niet." Hierin zit een uitnodiging aan de docent om ook in een vak met een – te gaan zitten: "Jij deelt tikken uit, dus jij deugt niet (Jij-)." Repressieve reacties komen vanuit de positie Ik+, Jij-: "Wie een ander slaat, deugt niet en krijgt straf." Misschien dat de leerling daardoor in een ander vlak komt, maar het zal er altijd een zijn met een -. Als er steeds op eenzelfde manier gereageerd wordt, vindt er steeds meer een verschuiving plaats naar de hoeken van de gebieden waarin zich een – bevindt. Uiteindelijk kan dit leiden tot het verbreken van het contract: een leerling verlaat de school (de Corral) via de achterdeur.

Wanneer leerlingen en docenten in het veld Ik+, Jij+ werken, verlaten de leerlingen de school via de voordeur: die van groei.

Invoegen tekening 3 uit ander bestand

Figuur 3 - Geopende voor- en achterdeurtjes

Om te voorkomen dat leerlingen (en docenten!) door rode achterdeurtjes uit de OK Corral stappen en de relatie verbreken is het nuttig bij dreiging van wangedrag afspraken te maken over wat de leerling zal nalaten. Het is dan daarbij belangrijk af te spreken hoe men weer in het groene, werkbare gebied terecht kan komen.

Het afsluiten van non-contracten en daarmee het maken van afspraken over het nalaten van ongewenst gedrag is in feite het sluiten van rode achterdeurtjes. De probleemoplossende sancties die deel uitmaken van non-contracten zijn manieren om de weg naar de voordeur te vinden. Het sluiten van de achterdeurtjes maakt de kans op het bereiken van het onderwijsdoel uiteraard een stuk groter.

Als daarbij wordt afgesproken dat het verbreken van het non-contract als consequentie heeft dat de leerling een handeling verricht die ertoe leidt dat de relatie weer in het kwadrant Ik+, Jij+ terechtkomt, ontstaat er een werkzame situatie, wat er ook gebeurt. Of de leerling is constructief bezig met het realiseren van zijn doel, of als de leerling dat ondermijnt gaat hij iets ondernemen waardoor hij via het regelen van zijn sanctie het doel alsnog bereikt.

Anika is docente en komt terug van de kerstvakantie. Zij heeft een klas waarin 5 hyperactieve leerlingen zitten die niet naar anderen luisteren en overal tussendoor

praten. Het gevolg is dat de hele klas door elkaar heen roept en er geen zinnig gesprek te voeren valt. Zij merkt zelf ook dat deze klas haar veel energie kost. Op de eerste dag na de vakantie stelt zij dat aan de orde en zegt: "Jongens ik weet niet hoe het voor jullie is, maar ik word hier doodmoe van. Jullie willen toch ook graag dat als je iets zegt dat anderen daarnaar luisteren?"

Dat wordt beaamd. Iedereen heeft er in meerdere of mindere mate last van terwijl de leerlingen duidelijk maken dat ze toch wel erg graag af en toe even willen praten met elkaar.

Okay zegt Anika: "Ik stel voor dat we de volgende afspraak met elkaar maken:

- Halverwege de les stoppen we vijf minuten om even te kletsen met elkaar; verder praten we niet door elkaar heen. (Achterdeurtje sluiten)
- Wie dat toch doet, krijgt een waarschuwing.
- Als iemand in een les drie keer een waarschuwing heeft gekregen, dan mag je pas weer meepraten als je eerst de klas trakteert op iets lekkers wat je thuis zelf hebt gemaakt. Jullie hebben toch ook wel zin in iets lekkers?" (Probleemoplossende sanctie)

Iedereen gaat akkoord met deze afspraak. "Maar", zegt de docente, "dan heb ik nog een toevoeging. Jullie letten erop of iemand door de ander heen praat. Dan kan ik me met de inhoud van de les bezighouden." (Omdat iedereen last heeft van het wangedrag van anderen, is iedereen medeverantwoordelijkheid bij het stoppen daarvan.)

2.3 De dramadriehoek

Mensen die opereren vanuit één van de kwadranten waarin zich een - bevindt, nemen sociale rollen die zich makkelijk laten herkennen. De Transactionele Analyse noemt hen Aanklager, Slachtoffer en Redder.

De *Aanklager* (Ik+, Jij-) pakt anderen op hun zwakke plekken en laadt ze met schuldgevoelens op. Niet het gedrag van de leerling wordt afgekeurd, maar de leerling zelf. De Aanklager maakt Slachtoffers.

Het *Slachtoffer* brengt zichzelf steeds in de problemen en overtuigt anderen ervan dat hij niet in staat is zichzelf te helpen. "Ik kan dat nu eenmaal toch niet; u moet me echt helpen, anders ..."

De *Redder* is degene die denkt, voelt en handelt voor de ander. De Redder weet wat de ander nodig heeft, zonder hem dat eerst te vragen. Zijn favoriet gevoel is triomf.

"Wij hebben allemaal probleemleerlingen op school en die help ik enorm. Zonder mij zou er helemaal niets van ze terecht komen." Soms lijkt de Redder diep in zijn hart te denken: "En als we geen probleemleerlingen hebben, dan maak ik ze, want ik heb ze nodig om me voldoening te geven." De Redder creëert Slachtoffers om die te kunnen helpen zich daardoor goed te voelen.

Aanklager, Redder en Slachtoffer onderscheiden we van de terechte aanklager, redder en slachtoffer.

De Aanklager pakt leerlingen die iets fout doen en maakt aan iedereen duidelijk dat ze niet deugen. De Aanklager is terecht boos wanneer een leerling een andere op een

gemene manier pest of discrimineert. Hij spreekt hem daarop aan zegt hoe hij zich wél hoort te gedragen.

Het Slachtoffer laat aan iedereen zijn machteloosheid en wanhoop zien. Het Slachtoffer is de dupe geworden van een daadwerkelijke situatie en zoekt iemand die hem zijn kracht kan terug geven om de situatie aan te kunnen.

De Redder spreekt - wanneer een collega het moeilijk heeft - met een klas en vertelt wat voor een ellende ze zijn collega aandoen. Hij vraagt hen toch vooral een beetje rekening met hem te houden. Zijn collega geeft hij tips die ervoor zorgen dat de leerlingen zich minder vervelend gedragen. De Redder luistert naar het verhaal van zijn collega en steunt hem bij het zoeken naar manieren waarop hij echt contact met de klas kan krijgen. De leerlingen zullen niets eens weten dat hun leraar ondersteund wordt door een collega.

2.4 De pedagogische dansvloer

We hebben tot nu toe gesproken over:

- de lijn van disciplineren naar tolereren; deze is terug te vinden in de sociale-disciplinematrix;
de OK Corral;
- de rollen van Aanklager, Redder en Slachtoffer.

Wanneer we die combineren levert dat het volgende model op.

Tekening vier , invoegen uit ppt-bestand

Figuur 4 - De pedagogische dansvloer

We noemen dit model 'de pedagogische dansvloer'. Het is het terrein waarop de interactie tussen leerlingen, leraren en ouders plaatsvindt.

2.4.1 De Rode school: de dramadriehoek

Zowel in figuur 1 (sociale-disciplinematrix) als in figuur 4 (de pedagogisch dansvloer) is te zien dat de lijn van disciplineren naar tolereren loopt van linksboven naar rechtsonder. Onder de lijn bevindt zich het rode vlak waarin mensen zich gedragen als Aanklager, Redder of Slachtoffer. We noemen dit de Rode school en herkennen hierin de dramadriehoek van Karpman (1968).

Figuur 5 - De dramadriehoek

Het kenmerkende van mensen die vanuit de dramadriehoek handelen, is dat ze steeds van positie verwisselen. Aanklagers veranderen in Slachtoffers. Teleurgestelde Redders

veranderen in verbitterde Slachtoffers of woedende Aanklagers. Processen die zich in jarenlange processen kunnen ontrollen.

Leerling Henk loopt met een zak chips door de gang en wordt aangesproken door leraar Joop die (als Aanklager) zegt: "Zo dikke, dat moet jij vooral doen." Henk (Slachtoffer) loopt huilend naar zijn mentor Anita die hem troost (Redder). Anita vertelt (als A) tegen Joop wat hij teweeg heeft gebracht met zijn botte opmerking. Joop doet in de lerarenkamer (als S) zijn beklag aan zijn collega's die het voor hem opnemen (R) en die vervolgens (als A) Anita aanspreken op haar gedrag. Anita verlaat die dag gedesillusioneerd (als S) de school en is thuis chagrijniger dan ooit. Haar man verwijt haar dit (A) en doet in het café (als S) beklag bij zijn vrienden. (Enzovoort).

2.4.2 De Groene school: de krachtendriehoek

Het groene vlak op de pedagogische dansvloer is weidser dan het motiverend kwadrant in de sociale-disciplinematrix. Dit doet recht aan de noodzaak dat leraren en mensen die met jongeren werken ook in staat moeten zijn wat meer disciplinerende of helpende interventies te plegen: soms moet je gewoon even streng zijn of van iemand iets over nemen wat hij misschien best zelf kan.

Het grote verschil tussen de Rode school en de Groene school is dat Groen denken en handelen erop is gericht in contact te blijven met de ander en de relatie in stand te houden of te verbeteren. Wie Groen handelt, brengt mensen met elkaar in contact en werkt daarmee verbindend. We spreken waar het gaat om Groene scholen dan ook van Verbinden Leren.

Het kenmerkende van Rood en Groen denken en handelen is als volgt samen te vatten.

	Rood denken vanuit de dramadriehoek	Groen denken vanuit de krachtendriehoek
Mensen	nemen de rol in van: - Aanklager (Ik+, Jij-) - Slachtoffer (Ik-, Jij-) of - Redder (Ik-, Jij+).	zijn assertief, kwetsbaar en zorgzaam (alle Ik+, Jij+).
De uitnodiging aan anderen is	de rol in te nemen van Aanklager, Redder of Slachtoffer.	zich ook assertief, kwetsbaar en zorgzaam op te stellen.
Bij dit denken gaan we er vanuit	dat veel mensen niet goed in staat zijn voor zichzelf te denken, hun eigen beslissingen te nemen en verantwoordelijkheid te nemen voor hun eigen daden.	dat ieder mens uiteindelijk in staat is eigen beslissingen te nemen en daar verantwoordelijkheid voor te nemen.
Het leidt tot	afhankelijk gedrag en conflicten.	zelfstandig en autonoom gedrag en persoonlijke groei.
We noemen het handelen vanuit dit vlak	dramatisch omdat het verliezers en (meestal kortetermijn) overwinnaars oplevert.	verbindend omdat het leidt tot enkel winnaars, dialoog, en in essentie tot liefdevol menselijk contact.

Binnen het overgrote deel van het Nederlandse onderwijs is een grote bereidheid en bekwaamheid om Groen te denken en te handelen. Spannend wordt het wanneer er op een Groene school een Rood incident plaatsvindt. De vraag is hoe je daar Groen op kunt reageren.

Het Kromhert College is een school waar docenten hart voor hun leerlingen hebben en de leerlingen het naar hun zin hebben. Tijdens een busrit na een excursie fluistert een leerling: " Hamas, Hamas, alle negers aan het gas." Het gefluister wordt overgenomen en ontaardt in een luid scanderen. In de primaire reacties op dit incident worden alle posities van de dramadriehoek doorlopen. De donkere leraar Harrold is overstuur, meldt zich ziek en vertelt zijn verhaal aan een regionale krant die er uitgebreid verslag van doet (als R van Harrold en A van de leerlingen). De ingezonden brieven die de krant ontvangt zijn geschreven door Redders, Aanklagers en Slachtoffers. Op school roepen leraren om keiharde aanpak van de leerlingen (A); anderen beklagen zich over de totale onttakeling van de maatschappij waarin ze moeten werken (S). Een enkeling vindt dat Harrold er door zijn uitdagende gedrag ook wel een beetje om vraagt: "Da's niet slim van hem; en die leerlingen zijn best aardig en geven hun bek ook maar een zwaai", zegt een collega vergoelijkend (als A van Harrold en R van de leerlingen). Het is duidelijk dat de leerlingen in de bus Rood gedrag vertoonden. De uitdaging

voor de school is hier Groen op te reageren en daarmee de leerlingen weer in het Groene gareel te krijgen. In dit geval deed de school dit in de eerste plaats door disciplinaire maatregelen te treffen. Er was sprake van totaal onaanvaardbaar gedrag. Maar, vervolgens stond de school voor de vraag: "Hoe verder?" Er werden gesprekken met alle betrokkenen gevoerd. Het waren gesprekken waarin de meeste leerlingen zich bewust werden van de schade die zij hadden aangericht aan Harrold, aan de school en aan veel medeleerlingen. Vanuit die schaamte die zij voelden, ontstond bij hen de behoefte en de bereidheid in actie komen om de schade, die hier voornamelijk relationeel was, te herstellen. Die actie bestond uit medewerking van de leerlingen aan een festival van wereldmuziek dat in de stad plaatsvond. Twee leerlingen wilden, gesteund door hun ouders, niet meewerken aan de besprekingen en het herstel van de schade. Zij kozen uiteindelijk een andere school. De school kon haar handelen aan iedereen verantwoorden en het was duidelijk dat deze twee leerlingen de school afwezen en niet andersom.

3 Non-contracten

Non-contracten (en non-agressiecontracten) zijn instrumenten die voorkomen dat leerlingen vanuit het Groen afzakken naar het Rood. Daarbij zorgen probleemoplossende sancties ervoor dat wie in het Rood terecht is gekomen de kans krijgt zijn plek in het Groen terug te verdienen.

Non-contracten bestaan uit een aantal elementen die in dit hoofdstuk besproken worden.

3.1 Ongewenst gedrag en achterliggende behoeften

Degene die het non-contract afsluit, heeft gedrag waar hij in de eerste plaats zelf, en meestal ook zijn omgeving, last van heeft. Een basisvoorwaarde om er mee te werken is dat de leerling zelf het gedrag als problematisch ervaart. Een leerling die steeds agressief gedrag vertoont, ervaart dat vaak ook zelf als een probleem:

Ik merk heus wel dat de halve klas niks meer met me te maken wil hebben. En natuurlijk baal ik ervan dat ik dit jaar al twee keer drie dagen ben geschorst en steeds zinloos strafwerk zit te maken.

Aan ongewenst gedrag ligt vrijwel altijd een onvervulde behoefte ten grondslag. Wie werkt met non-contracten gaat met de leerling daarnaar op zoek. Wanneer je die behoefte boven tafel hebt, kun je zoeken hoe die op een voor iedereen acceptabele manier vervuld kan worden. Wanneer een leerling in staat is zijn behoefte op een acceptabele manier te vervullen, voorkom je dat hij in de fout gaat.

Ik ga over de rooie wanneer ze niet naar me luisteren. Ik wil serieus genomen worden! Als ik schop, wil ik gewoon mijn frustratie kwijt.

Als je mensen vraagt waarom ze met ongewenst gedrag willen stoppen, zullen ze in eerste instantie vrijwel altijd zeggen wat ze niet willen:

- Ik wil stoppen met roken want ik wil geen longkanker.
- Ik wil stoppen met tikken uitdelen aan medeleerlingen omdat ik dan geen vrienden overhoud en steeds geschorst word.
- Ik wil stoppen met druk zijn omdat ik niet steeds de klas uitgestuurd wil worden.

Het vervelende is dat wanneer je je richt op wat je niet wilt, dat daar alle aandacht naartoe gaat en je uiteindelijk precies krijgt wat je niet wilt.

“Jongens en meisjes”, zegt de leerkracht, “ik hoop dat we nu eens een les zonder ruzie en conflicten krijgen.” Na 12 minuten is de eerste leerling verwijderd.

Ook achter het gedrag van overagressieve leerlingen zit een onvervulde behoefte. Wie alle aandacht enkel richt op het stoppen met agressief gedrag, boekt hooguit schijnsuccessen. Onderdrukking van agressief gedrag dat voorbijgaat aan de achterliggende behoefte, kan uiteindelijk leiden tot depressie en gedrag waarmee de

leerling zichzelf geweld aandoet. Antidepressiva en andere drugs overschrijden in gevangenissen niet voor niets zelden de uiterste gebruiksdatum.

Wie met agressieve leerlingen zoekt naar de on vervulde behoefte achter hun gedrag zet alleen al daardoor een stap in de goede richting. Ze zijn gewend dat er alleen maar gekeken wordt naar wat er niet goed gaat; nu is er iemand die met hen praat over wat ze willen! Het zoeken met leerlingen naar hun behoefte is vaak terug te leiden tot een vraag die bestaat uit vier woorden: "Wat zou jij willen?" De erkenning die in die vraag zit, is vaak al een gedeeltelijke vervulling van de behoefte. Dat is niet alleen groeibevorderend voor de leerling, maar ook uitermate prettig voor de begeleider. Begeleiders die met leerlingen non-contracten afsluiten zijn vaak intensief, maar ook lachend en ontspannen met een leerling aan het werk. Zij zijn niet normatief en bestraffend bezig, maar zoeken met de leerling naar een oplossing voor het probleem dat zij samen hebben en waarbij de leerling haarfijn aanvoelt dat van hem het meeste werk wordt verwacht.

3.2 Probleemoplossende sancties

Sancties in non-contracten dienen meerdere doelen die in elkaars verlengde liggen:

- 1 De leerling moet de schade die hij heeft aangericht herstellen.
- 2 Hij moet een actie ondernemen in iets waarin hij goed is en waar anderen, vooral de groepsleden die hij heeft benadeeld, van genieten. Dit betekent een herstel van het gezonde systeem, bijvoorbeeld de klas of de groep.
- 3 De sanctie levert een bijdrage aan het vervullen van de achterliggende behoefte en is daarmee probleemoplossend. Het herstelt de eigenwaarde van de leerling die door zijn wangedrag onder druk is komen te staan.

Alle doelen sluiten aan bij de ideeën van herstelrecht¹. Bij het eerste doel krijgt iemand die door zijn gedrag anderen schade berokkent de kans die te herstellen. Hiermee blijft hij volwaardig lid van de groep en wordt niet naar de marge ervan wordt verbannen om als desperado zijn schooltijd uit te zitten of via een achterdeur de Corral te verlaten. Eventuele schuld die de dader voelt en van waaruit hij nog meer schade kan aanrichten, wordt omgezet in constructieve actie.

Het tweede doel draagt ertoe bij dat de leerling actie onderneemt die waardering oproept met als gevolg dat de groepsleden genieten en zich inspinnen de dreigende desperado binnen de groep te houden. Je kunt een leerling voor straf een schoolplein laten vegen; je kunt hem ook als sanctie opdragen een rap te schrijven om die op de schoolavond ten uitvoer te brengen.

¹ *Als team op twee lijntjes komen* (Hans Oostrik en Jan Ruigrok), *Excuus omzetten in actie* (Jan Ruigrok) in Tijdschrift voor Leerlingbegeleiding resp. 27:5 en 26:6

Shamir en Jeffrey, twee leerlingen die elkaar steeds in de haren zitten, maken de afspraak dat wie het eerst handtastelijk is, als sanctie een dag lang de tas van de ander draagt. De docent: "Die tas weegt niks en ze wisselen maar twee keer per dag van lokaal, maar het effect is enorm. Ze lopen lachend van het ene lokaal naar het ander. In feite betuigt de dader ten opzichte van de hele school respect aan de ander. En dat is ook waar ze steeds om vragen en waar het fout op loopt."

Bij het werken met een probleemoplossende sanctie heeft de leerling zelf de oplossing (en de eer) in handen.

Naast de afspraken moeten ook de sancties binnen non-contracten concreet zijn. Een goed contract, of het nu afgesloten wordt door een volwassene of een leerling, is te begrijpen door een kind van 8 jaar. Deze voorwaarde dwingt concreet te zijn. Een goed contract voldoet aan de SMART-criteria. Afspraken en sancties zijn:

- Specifiek (je weet precies waar het over gaat);
- Meetbaar (je weet wat er uitgevoerd moet worden en wat er gelaten gaat worden);
- Acceptabel (voor zowel contractant als zijn omgeving);
- Realistisch ("Ik zal nooit meer onvriendelijk zijn tegen leraren en klasgenoten", is weinig realistisch);
- in Tijd uitgezet (je weet wanneer je klaar bent en het contract af is).

3.3 Groepsverantwoordelijkheid

Wangedrag heeft effect op de hele groep waarin iemand functioneert. Het levert materiële of relationele schade op. Ook schijnbare buitenstaanders lijden schade. Bijvoorbeeld doordat zij deel uitmaken van een klas of een schoolpopulatie waar je op je hoede moet zijn geen klappen op te lopen. Ook leerkrachten van wie de voldoening in het werk afneemt bij wangedrag van leerlingen ondervinden schade. Bij het werken met non-contracten gaan we er vanuit dat ieder die schade ondervindt van wangedrag van anderen medeverantwoordelijkheid heeft bij het tegengaan en oplossen ervan. Waar de politie zegt dat surveillance burgers niet ontheft van de verantwoordelijkheid een bijdrage te leveren aan een veilige buurt, geldt dat voor de school op gelijke wijze.

Leerlingen moeten verantwoordelijkheid krijgen in de mate die ze aan kunnen.

Op een school geldt de regel: 'Als je je zorgen maakt over een klasgenoot bespreek je dat met die klasgenoot. Als je dat niet kunt of wilt, bespreek je het met een medeleerling of een mentor'. Bij wangedrag is niet-handelen van betrokkenen ook een vorm van handelen. En in feite een vorm van wangedrag omdat je door niet-handelen anderen schade kunt berokkenen.

Klasgenoten kunnen hun verantwoordelijkheid nemen bij de preventie van wangedrag door bijvoorbeeld een leerling die met een non-contract werkt:

- te waarschuwen wanneer hij over de schreef dreigt te gaan;

- serieus te nemen wanneer hij zich niet serieus genomen voelt en hem te herinneren aan de preventieve maatregelen die zijn afgesproken;
- aan te spreken op zijn gedrag;
- de kans te geven na een misstap de schade te herstellen.

De groep vormt in zijn geheel een steungroep voor leerlingen die buiten de boot dreigen te vallen en dat draagt uiteraard bij aan de eigenwaarde van de individuele groepsleden.

Krijn, fervent judoka met de bruine band, is een drukke leerling die door zijn gedrag het leren van anderen in zijn tafelgroepje verstoort.

Hij maakt een non-contract waarin hij afspreekt iedere les twee maal 15 minuten rustig te zijn. Tussen deze periodes mag hij vijf minuten met een tafelgenoot naar keuze de gang op. Zijn tafelgenoten waarschuwen Krijn wanneer hij druk wordt met een tikje op zijn schouder. Als Krijn wegens zijn gedrag de les wordt uitgestuurd, moet hij 'voor straf' de leerlingen van zijn tafelgroepje die last van hem hebben gehad één van zijn judogrepen leren.

Krijn schakelt groepsleden in bij de uitvoering van zijn contract. De groep vindt hiermee erkenning voor haar probleem: "Op deze school nemen we jullie serieus." Daarnaast krijgt de groep een taak en verantwoordelijkheid bij de uitvoering van het contract. Het drukke gedrag van Krijn is voor ieder een probleem, dus iedereen kan worden aangesproken op het terugdringen ervan. De groepsleden, hebben ook het recht om een sanctie te 'innen': zij ondervinden schade en hebben dus recht op herstel.

Nadat Krijn na een week met veel succes een sanctie ten uitvoer heeft gebracht, vraagt Raymond, een jongen uit een ander groepje, of hij de volgende judoles van Krijn mag bijwonen. "Nee", zegt de mentor, "dat kan alleen als je last van Krijn hebt gehad". De volgende dag sluipt Krijn, ook de beroerdste niet, stilletjes achter Raymond om vervolgens hard 'boe!' te roepen. Raymond die van schrik van zijn stoel veert, heeft volgens Krijn nu voldoende last van hem om de volgende judoles bij te mogen bijwonen. Krijn heeft het op school nog nooit zo naar zijn zin gehad.

3.4 Formele en informele non-contracten

Non-contracten kun je op vele manieren afsluiten. We onderscheiden informele en formele contracten. Een zeer informeel contract is bijvoorbeeld: "Wie naar het toilet wil, steekt zijn vinger op en krijgt toestemming."

Hoe ongewenster en schadelijker het gedrag, hoe formeler het contract. Soms volstaat een knipoog, op andere momenten worden uitgebreide contractbesprekingen gevoerd met klasgenoten, ouders en docenten.

Formele contracten kennen de volgende opzet:

- 1 De contractant verklaart welk gedrag hij wil stoppen.
- 2 Hij verduidelijkt de achterliggende reden (de onvervulde behoefte).
- 3 Hij vertelt wat hij gaat doen om te voorkomen dat het misgaat (preventie). Vaak komt dit neer op acties in de richting van het vervullen van de behoefte.

- 4 Beschrijving van de sancties.
- 5 Geldigheidsduur van het contract.
- 6 Plaats en datum van opmaak van het contract.
- 7 Handtekeningen van de contractant, de begeleider en in veel gevallen de groepsleden. Soms ook worden de handtekeningen van ouders meegenomen.

3.5 Voorbeelden van formele non-contracten

Op de volgende pagina's zijn enkele voorbeelden van formele non-contracten opgenomen.

Non-contract

Van: Evelien

Opgemaakt in samenwerking met: ... (mentor)

Verklaring

Ik zal mijn klasgenoten niet steeds belasten met mijn problemen thuis.

De achterliggende reden

Ik heb de neiging om mijn problemen met klasgenoten te bespreken om aandacht van ze te krijgen.

Preventie

Om te voorkomen dat ik irritaties en verdriet oproep bij mijn klasgenoten zal ik in geval van nood de volgende drie volwassenen opzoeken:

- mijn mentor,
- de vertrouwenspersoon,
- de schoolmaatschappelijk werkster.

Sanctie

Als ik bovengenoemde oplossing niet toepas dan zal ik:

- naar de klasgenoot toegaan met wie ik het toch besproken heb en mijn excuses aanbieden;
- uitleggen waarom ik het gedaan heb;
- met die persoon samen een leuke activiteit voor in de mentorles bespreken; daardoor kan ik fijn contact hebben met die ander.

Evaluatiedatum

Over 4 weken.

Aldus opgemaakt te:

Datum:

Handtekening

Akkoord docent

Akkoord klas/groep

Non-contract

Van: Erik H.

Opgemaakt in samenwerking met: heren 4 van waterpolovereniging ZPB

De verklaring

Ik zal stoppen met het tijdens de wedstrijd uitschelden van de scheidsrechters.

De achterliggende reden voor het gedrag

Ik heb de neiging wanneer we achterstaan en ik gefrustreerd ben de scheids uit te schelden.

Dit levert mij uitsluitingen op van enkele minuten tot hele wedstrijden. Ik benadeel daarmee het team en de scheidsrechters.

Preventie

Om te voorkomen dat ik de scheidsen uitscheld zal ik wanneer ik gefrustreerd ben mijn hoofd onder water doen en hard vloeken. Of ik zwem naar de wisselbank van ons eigen team en ik schreeuw tegen mijn medespelers: IK HAAT HAGELSLAG!!!

Sanctie

Als ik straf oploep doordat ik de scheidsen uitschel, bied ik na afloop mijn excuses aan aan de scheidsrechter en aan mijn teamleden.

Als sanctie zal ik een keer bardienst vervullen of ik neem plaats achter de jurytafel. Een klus waar niemand zin in heeft, maar die we van de bond op ons moeten nemen.

Aldus opgemaakt te:

Datum:

Handtekening

Akkoord coach

Akkoord teamleden

Non-contract

Van:

Opgemaakt in samenwerking met:

Verklaring

Ik ga ervoor zorgen dat ik de rest van het schooljaar er niet meer dan één keer de les uitgestuurd word omdat ik klasgenoten sla, knijp of op andere manier lichamelijk kwets.

De achterliggende reden

Ik heb de neiging om wanneer ik geprovoceerd word door anderen daarop in te gaan en die ander agressiever te benaderen dan hij mij en daarna boos te worden op de leraar wanneer die mij straft.

Preventie

Om te voorkomen dat ik mezelf, mijn klasgenoten en de leraar schade toebreng, zal ik wanneer ik merk dat ik agressief word vragen of ik even de gang op mag.

Mijn klasgenoten vraag ik op mij te letten en te waarschuwen wanneer ze bang zijn dat ik agressief ga worden.

Sanctie

Als ik bovengenoemde oplossing niet toepas en toch over de rooie ga zal ik:

- naar de 'beschadigde' anderen toegaan met wie ik het besproken heb en mijn excuses aanbieden;
- uitleggen waarom ik het gedaan heb;
- de leerlingen die ik heb gekwetst meenemen naar het bedrijf van mijn vader voor een rondleiding, inclusief rondrit in één van zijn trucs.

Evaluatiedatum

Over 4 weken.

Aldus opgemaakt te:

Datum:

Handtekening

Akkoord teamlid

Akkoord klas/groep

3.5 Klassikale non-contracten

Bij een klassencontract gaat het om de vraag: "Hoe gaan we in de klas met elkaar om en wat doen we om het voor elkaar leef- en leerbaar te houden?" Klassikale non-contracten kunnen simpel van aard zijn zoals 'het niet door elkaar heen praten'.

Een onrustige klas haalde veel onvoldoendes bij wiskunde. Aanvankelijk liet de docent iedereen met een onvoldoende een uur nablijven. De docent zat dan tot half vijf met bijna de hele klas in zijn lokaal. De leerlingen lieten duidelijk blijken dit als 'wangedrag' van de docent te ervaren.

Om aan de negatieve spiraal te ontsnappen stelt de docent een non-contact voor en zegt: "Okay, mensen, ik merk dat ik het zat ben om jullie op deze manier les te geven. Ik zie er tegenop en vind het niet leuk zoals we met elkaar omgaan. Ik merk dat jullie mijn les ook niet zo leuk vinden. Volgens mij gaan we ook steeds vervelender tegen elkaar aankijken." De klas beaamt dat. Vervolgens stelt de docent het volgende voor:

"Iedereen die de volgende keer een onvoldoende haalt bakt een taart. De taart heeft een duidelijk herkenbare wiskundige vorm. Daarbij leer je rekenen omdat degene die taarten bakt met verhoudingen moet werken. Dat lijkt me leuk en lekker." De klas is verbaasd en had een heel andere straf verwacht. De eerstvolgende keer zijn er vier onvoldoendes en de week erna worden er vier taarten gebakken: een ronde, een driehoek, een rechthoek en een ruit. Samen smullen ze ervan en de sfeer is prima. Als drie weken later er weer een proefwerk is, haalt iedereen een voldoende.

3.6 Individuele mondelinge non-contracten

Bij een individueel contract gaat het niet om het gedrag van de hele klas, maar om het individuele gedrag van een leerling.

Joost zit voortdurend op een stoel te wippen. Zijn behoefte is simpel: ik wil mijn energie kwijt. De docent ergert zich daaraan en blijft waarschuwen zonder veel succes. Vervolgens zegt de docent: "De eerstvolgende keer dat je het weer doet kun je kiezen: of je schrijft strafregels of je maakt een tekening van jezelf op een stoel die op alle vier de poten staat."

Joost wipt weer met zijn stoel en kiest voor het regelen van de tweede sanctie. Hij gaat zijn energie stoppen in het maken van een tekening. De volgende dag heeft hij een prachtige tekening gemaakt op zijn computer. Hij is er heel trots op en laat het aan iedereen zien. Hij krijgt zijn aandacht nu op een positieve manier. Daarna heeft hij in de klas zelden meer gewipt.

Anouk heeft veel behoefte aan aandacht. Ze begint in de klas dan te schreeuwen met als gevolg dat de docente ook harder gaat praten. Dan stelt de docente de volgende afspraak voor: "Iedere ochtend of middag dat je niet geschreeuwd hebt, krijg je een kruisje. Bij 10 kruisjes gaan we iets gezelligs doen, bijvoorbeeld samen thee drinken na schooltijd. Tenminste, als jij dat leuk vindt. Ik vind het in ieder geval leuk. Iedere keer als je wel schreeuwt in de klas, lever je 5 kruisjes in. Je moet dit wel zelf bijhouden, dan kan ik me met de les bezig houden." Het gevolg is dat er vrijwel iedere week thee wordt gedronken. Ook bij de andere

docenten verdwijnt het storende gedrag omdat Anouk heeft leren denken en handelen vanuit het groene gebied.

3.7 Individuele schriftelijke non-contracten

Lastiger zijn de individuele non-contracten waarbij psychologische factoren een rol spelen waar de leerling zich niet van bewust is. In dat gevoel moet een non-contract met de nodige zorgvuldigheid worden opgesteld. Dat is bijvoorbeeld het geval bij leerlingen met individuele gedragsproblemen.

Evelien heeft thuis veel problemen en heeft de neiging daar met klasgenoten over te praten. Die voelen zich daardoor belast in die zin dat zij geïrriteerd raken of juist de neiging hebben om Evelien te gaan redden. Om een escalatie te voorkomen krijgt zij een begeleider toegewezen. Deze leerlingbegeleider stelt als eerste aan de orde dat het de bedoeling is dat Evelien haar problemen alleen met haar bespreekt en niet met de klasgenoten. Als blijkt dat Evelien dat in de praktijk moeilijk vindt, wordt het volgende contract afgesloten:

Non-contract

Van: Evelien

Opgemaakt in samenwerking met: ... (mentor)

Verklaring

Ik zal mijn klasgenoten niet steeds belasten met mijn problemen thuis.

De achterliggende reden

Ik heb de neiging om mijn problemen met klasgenoten te bespreken om aandacht van ze te krijgen.

Preventie

Om te voorkomen dat ik irritaties en verdriet oproep bij mijn klasgenoten zal ik in geval van nood de volgende drie volwassenen opzoeken:

- mijn mentor;
- de vertrouwenspersoon;
- de schoolmaatschappelijk werkster.

Sanctie

Als ik bovengenoemde oplossing niet toepas dan zal ik:

- naar de klasgenoot toegaan met wie ik het toch besproken heb en mijn excuses aanbieden;
- uitleggen waarom ik het gedaan heb;
- met die persoon samen een leuke activiteit voor in de mentorles bespreken.

Evaluatiedatum

Over 4 weken.

Aldus opgemaakt te:

Datum:

Handtekening

Akkoord docent

Akkoord klas/groep

3.8 Formulering van een schriftelijk non-contract

Bij het afsluiten van een non-contract en een daarbij passende probleemoplossende sanctie is het handig om de volgende aandachtspunten mee te nemen.

1 *Verklaring*

Welk gedrag zal worden nagelaten; welk achterdeurtje wordt gesloten. Gedurende welke periode, op welke plaats. Daarbij kan gedacht worden aan agressie, spijbelen, pesten, storen van anderen, zelfdestructief gedrag, vormen van coalities of bondjes, uitlokkend gedrag, provocaties, stelen.

2 *Achterliggende reden*

Welk probleem schuilt er achter dit gedrag? Gaat het om aandacht, macht, wraak, angst, een innerlijke drang? Wat vermijdt de betrokkene met het ondermijnende gedrag? Bijvoorbeeld: iemand wordt agressief als hij denkt dat anderen over hem roddelen.

3 *Preventie*

Formulering van gedrag dat constructief is en waarmee het achterliggende probleem kan worden opgelost. Bijvoorbeeld: in plaats van agressief te worden ga ik eerst mijn aanname toetsen.

4 *Sanctie*

Een probleemoplossende sanctie die men zal uitvoeren als men het oplossende gedrag van punt 3 heeft nagelaten.

Bijvoorbeeld: als ik mijn aanname niet heb getoetst en toch in agressie verval, dan zal ik contact maken met anderen en vertrouwen opbouwen door een vertrouwensoefening te doen tijdens de gymnastiekles. Ik laat me dan door de hele groep dragen en vertrouw erop dat ze mij niet zullen laten vallen. Of: ik zal het vertrouwen van anderen in mij herstellen door onder supervisie van de klassendocent in tweetallen te praten met klasgenoten over wat ik denk, wat ik voel, wat ik de ander te bieden heb en wat ik nodig heb.

5 *Goedkeuring van de partijen*

Dit betekent dat bij het regelen van de sanctie de anderen ook bereid moeten zijn daaraan mee te werken.

6 *Periode*

Vastgelegd wordt voor welke periode het contract geldt en/of er wordt een evaluatiedatum gesteld.

4 FAQ's: frequently asked questions

Wat is het verschil tussen een belofte, een opdracht en een contract?

Een belofte is een toezegging zonder dat men zich verbindt aan de consequenties. "Ik zal mijn best doen om de volgende keer op tijd te komen meneer". Je best doen, mogelijk, misschien, proberen enzovoort zijn woorden die niet in een non-contract thuishoren. Het zijn afzwakkingen. In de literatuur over de Transactionele Analyse worden dat con-begrippen genoemd. 'To con' betekent iemand neppen. Een 'con-man' is een bedrieger.

Een opdracht is eenzijdig opgelegd: "Ik waarschuw jou! Als je nog een keer te laat komt, dan moet je mij een uur helpen." Het nadeel van een opdracht is dat de ander zich niet betrokken voelt, er is dus controle nodig en de sanctie is meestal negatief. Een opdracht past bij disciplineren. Het gevolg is dat de ander gaat adapteren. Adapteren kent twee vormen: gehoorzamen of rebelleren. Een contract past meer bij leren. Leren in de zin van: leren verantwoordelijkheid te dragen voor de consequenties.

Een contract is een bilaterale overeenkomst. Beide partijen gaan akkoord na goed overleg. Dat overleg kan uitvoerig zijn als meerdere partijen betrokken zijn of kortstondig als het om simpele feiten gaat. Met een leerling die te laat komt kan soms worden volstaan met: "Hé joh, als jij morgen weer te laat komt, zou je mij dan aan het eind van de schooldag een uurtje kunnen helpen?" Als de leerling instemt is dat het overleg.

Als twee leerlingen in een klas de boel verstieren, sluit je dan met de hele klas een non-contract af of juist alleen met die twee?

Als een klas medeverantwoordelijk wordt gemaakt dan bestaat de kans dat de klas, die er juist last van heeft, in plaats van gedupeerde tot mededader wordt verklaard. Dan klopt de balans niet. De gedupeerden moeten door de veroorzakers juist schadeloos worden gesteld, of nog beter: in ere worden hersteld. De beide storende leerlingen kunnen via een probleemoplossende sanctie een genoegdoening zowel naar de betrokken docent als naar de klas uitvoeren. Daardoor kunnen zij hun krediet weer opbouwen. Bij een bank zal men van tijd tot tijd ook het saldo moeten aanvullen. De beide leerlingen staan dus rood. Niet de klas.

Als de klas wel medeverantwoordelijk is, bijvoorbeeld door alsmaar te lachen om de storingen en daarmee impliciet goedkeuring geven voor het gedrag, dan kan de klas daar wel op worden aangesproken. Een docent kan dan tegen de klas zeggen: "Als jullie er ook last van hebben, stop dan met lachen en zeg dat je het storend vindt."

Kun je als leerling ook contracten afsluiten met een leraar?

Nee, een contract is weliswaar bilateraal, maar gaat niet tegen de hiërarchie in. Als het gedrag van een leraar doelondermijnend is, dan is daar een klachtenprocedure voor. Een naast hogere kan de klacht onderzoeken. Die zou wel een contractvoorstel kunnen doen. Een contract sluit je af met een deskundige meerdere, iemand met

meer levenservaring of een hogere positie. Bovendien moet er sprake zijn van een relatie: een persoonlijke en/of een professionele relatie. Immers: contact gaat voor contract.

Contracten tussen leerlingen onderling, kan dat dan ook niet?

Leerlingen kunnen wel onderling contracten afsluiten zoals een niet pesten contract, maar daarbij is wel de deskundigheid en de legalisering van een docent of van de schoolleiding nodig. Dit om te voorkomen dat het andere systemen doorkruist.

Waarom is de relatie zo belangrijk bij een contract?

Contracten passen binnen een gemeenschap waarin mensen met verschillende belangen op basis van samenwerking een gemeenschappelijk doel nastreven. Om te voorkomen dat de samenwerking verstoord raakt en omslaat in tegenwerking, zijn contracten en non-contracten zinvol. Het heeft bijvoorbeeld weinig zin om met de mensen in een wachtkamer op het station contracten te gaan afsluiten. Daar is sprake van een groepering en veel minder dan van een doorgaande samenwerking. Contracten zijn dus effectief in een groep, een team, een gezin, een organisatie, een school. Het gemeenschappelijke kenmerk is dat er in meerdere of mindere mate sprake is van een gemeenschap.

Hoe hechter de relatie, hoe meer de ander zich aangesproken zal voelen als er sprake is van een schending van het contract. Een docent die een positief contact met een leerling heeft zal meer invloed kunnen uitoefenen op een leerling dan een docent die geen contact heeft met een leerling.

In een non-contract stel je die relatie ook aan de orde: ik heb er last van als je steeds te laat komt omdat ik je verhaal moet aanhoren, van alles moet regelen enzovoort.

Wat is de minimumleeftijd voor een contract?

Bij jonge kinderen is het vermogen om logisch te denken al ontwikkeld rond de leeftijd van 4 jaar. Aan vierjarigen kun je uitleggen dat hun gedrag vervelend kan zijn voor anderen en dat zij de schade kunnen herstellen. Uiteraard in de bewoordingen die zij begrijpen. Ook kan gebruik worden gemaakt van een verhaal waarin de boodschap en de oplossing zijn verpakt.

Hoe kan een docent een leerling zover krijgen dat die verantwoordelijkheid neemt voor de consequenties van destructief gedrag en weer overgaat tot constructief gedrag?

Dat kan een docent niet. De leerling is de enige die zelf kan besluiten zijn verantwoordelijkheid te nemen. Als de docent de verantwoordelijkheid van de leerling overneemt, krijgt hij steeds meer aapjes op zijn schouder, net zoals een man die door het oerwoud loopt. Er is dan een aap die hem ziet en geen zin heeft om zelf te lopen. Hij springt bij die man op zijn schouder. Omdat die man niet onwelwillend tegenover apen staat laat hij dat toe. Gevolg: steeds meer apen volgen het voorbeeld van de eerste aap. De apen worden steeds luier en gaan protesteren als de man niet hard

genoeg loopt of even wil pauzeren. Uiteindelijk bezwijkt de man onder zijn last en meldt zich met rugklachten bij de dokter.

De docent die een leerling ergens toe probeert te krijgen gaat op den duur gebukt onder alle overgenomen aapjes, terwijl de leerling steeds passiever dreigt te worden. Een docent kan wel een keuzevoorstel doen hoe het dilemma kan worden opgelost. Maar de leerling zal daar ja of nee op moeten zeggen. "Wil je mijn lessen blijven volgen of wil je daarmee stoppen?" Die keuze kan een docent voor de leerling niet maken. Als de leerling kiest om de les te willen volgen, kan de docent overgaan tot een procedurevoorstel in de vorm van een non-contract met een probleemoplossende sanctie.

Non-contracten kunnen toch ook weer gesaboteerd worden? Dus wat is dan nog het nut?

Het grote voordeel van non-contracten is dat er altijd een oplossing voorhanden is en dat de leerling zelf kan kiezen. De docent komt dus nooit in een onmachtpositie terecht. Een docent kan zeggen: "We hebben samen iets afgesproken. Daar heb je je niet aan gehouden. Vervolgens weiger je de relatie weer te herstellen door datgene te doen wat is overeengekomen. Het is dus aan jou om tot actie over te gaan. Niet aan mij. Ik ben beschikbaar als je weer met me verder wilt. Als je ervoor kiest om je sanctie niet te regelen, dan onttrek je je aan het onderwijssysteem. De sanctie is namelijk een onderdeel van het onderwijs. Ik laat de verantwoordelijkheid voor die keuze bij jou. Het is jouw leven. Ik ben zelfs bereid om je te helpen die keuze te maken. Maar daar eindigt mijn verantwoordelijkheid. Dat is mijn grens."

En als die leerling besluit om zijn sanctie niet te regelen?

Dan kan de betrokken docent zeggen: "Je onttrekt je aan de (school) gemeenschap. Ga maar in een aparte ruimte zitten en ga daar onder de nodige toezicht je huiswerk maken." Of de docent kan zeggen: "Ik ben verplicht je huiswerk na te kijken, dat zal ik ook blijven doen. Niet meer en niet minder." Voor de leerling staat de keuze open weer tot de klas te worden toegelaten als hij alsnog zijn sanctie regelt.

Hoe voorkom je als docent dat je het probleem van de leerling overneemt?

Veel docenten hebben een groot verantwoordelijkheidsgevoel. Daardoor lopen zij het risico verantwoordelijkheid over te nemen. De docent raakt dan uitgeput, terwijl de leerling zich dan betutteld of miskend kan voelen. Ieder mens wil graag zelf verantwoordelijk zijn voor wat men doet of laat. Het probleem van docenten die verantwoordelijkheid overnemen wordt door het invoeren van probleemoplossende sancties soms pijnlijk duidelijk. Veel docenten denken dat hun beslissing beter is dan die van de leerling. En dat is ook vaak zo. Een leerling leert echter geen eigen verantwoordelijkheid te dragen voor zijn gedrag als de beslissing voor de leerling door de docent wordt genomen. Een leerling heeft het ook nodig om verkeerde beslissingen te nemen, dat in te zien en zonder gezichtsverlies die beslissing te herzien. Dat vereist soms geduld van een docent. Een docent grijpt pas in als de gevolgschade zo groot dreigt te worden dat het niet meer opweegt tegen het leereffect.

Kan een sanctie ook te hoog gegrepen zijn?

Sancties kunnen inderdaad te moeilijk zijn of als bestraffend of vernederend worden ervaren. Daarbij zijn culturele verschillen belangrijk. Daarom is het ook nodig dat alle partijen met de sanctie instemmen. Soms is een rugmassage geven aan de benadeelde leerlingen een prima sanctie, andere keren kan beter voor een wat afstandelijker sanctie gekozen worden. Bijvoorbeeld: "Bedenk drie positieve eigenschappen van de persoon die je hebt gediscrimineerd en lees die voor aan de klas." Non-contracten moeten van tijd tot tijd worden bijgesteld.

Wat zijn voorbeelden van effectieve probleemoplossende sancties?

Een agressieve leerling houdt van voetballen. Hij wil dat er naar hem geluisterd wordt. Hij is na een aantal incidenten akkoord gegaan met het afsluiten van een non-agressiecontract in overleg met zijn leerlingbegeleider.

Als probleemoplossende sanctie wordt gekozen voor: scheidsrechter zijn bij het voetballen. De achterliggende gedachte is: als hij agressief is geweest heeft hij zijn klasgenoten benadeeld. Door scheidsrechter te zijn bij het voetballen kan hij dit weer goedmaken omdat iedereen liever voetbalt dan scheidsrechter te zijn. Bovendien moet een scheidsrechter opletten dat niemand agressief is tijdens het spel en naar wie wordt er beter geluisterd dan naar de scheidsrechter? Dat is voor de betrokken leerling dus een prima manier om het gedrag wat hij zelf vertoonde ook bij anderen te stoppen.

Een andere sanctie betreft het herstellen van de relatie: het verbreken van een non-contract kan ertoe leiden dat anderen daar last of schade van hebben ondervonden. De sanctie kan dan zijn: bij alle betrokkenen nagaan wat de schade is en vragen hoe die hersteld kan worden. Als de ander dat niet weet zal ik aanbieden om iets aardigs te doen.

De sanctie: doen van het omgekeerde. Iemand die anderen uitscheldt kan als sanctie kiezen: de ander complimenten geven. Iemand die anderen heeft geslagen kan als sanctie kiezen: de ander de rug masseren.

Vraag: zou Patrick in aanmerking komen voor een non-contract?

Op het schoolplein mogen leerlingen uit de eerste en tweede klas niet roken. Leerlingen uit de derde klas mogen dat wel. Patrick is er een tweedeklasser en is een aantal keer blijven zitten. Hij is inmiddels 15 jaar en mag niet roken, terwijl leerlingen uit de derde klas, die soms 14 jaar zijn, wel mogen roken.

Patrick rookt toch ondanks het verbod. Hij heeft toestemming van zijn ouders en beroept zich daar op. De surveillerende docenten weten ook niet precies wie in welke klas zitten, dus geeft dat veel onduidelijkheid.

Antwoord: nee, een non-contract wordt alleen gesloten voor gedrag dat het leerdoel ondermijnt. Patrick haalt goede cijfers en zijn contacten in de klas zijn prima.

5 Resultaten en opbrengsten van de pilot

Op weg naar een verbindende school via de verbindende klas.

Repressieve school staat gelijk aan ontbindende school.

Na afloop van beide pilots is er met alle betrokkenen een zogenaamde oogstdag georganiseerd. Tijdens deze oogstdag waren zowel de docenten als het management van de betrokken scholen aanwezig. De opbrengsten en effecten zijn in kaart gebracht op de volgende niveaus:

- leerkracht;
- leerling;
- klas;
- schoolleiding;
- ouders.

5.1 Effecten en adviezen op het niveau van de leerkracht

Alle deelnemers aan de pilot zijn van mening dat **de** grote leerwinst is dat docenten en leerlingen met elkaar leren te verkeren vanuit de 'levenspositie': Ik ben oké, jij bent oké. Een manier van omgaan met elkaar die tot nu toe niet zo gebruikelijk is in scholen. Dit vergt veel meer wij-denken in plaats van wij-zij-denken tussen leerkrachten en leerlingen.

Deelnemers aan de pilot constateren dat het veel tijd kost om een schriftelijk non-contract met leerlingen af te sluiten: voor een officieel schriftelijk contract blijken minimaal twee gesprekken noodzakelijk en een aantal terugkommomenten. In totaal minimaal 3-4 uur. Advies is dan ook om deze officiële contracten alleen met die leerlingen af te sluiten die problematisch gedrag vertonen met veel impact voor henzelf en de groep. De leerling moet ervaren dat hij het contract *voor zichzelf* sluit en niet voor de docent. De docent laat de leerling op zijn beurt ervaren dat de leerling op deze manier voor zichzelf een plek binnen de groep weet te behouden.

Het formuleren van de juiste bewoordingen in het contract vraagt enige oefening, zo ook het creatief bedenken van geschikte probleemoplossende sancties.

De vraag is wat de leerling met zijn onbetamelijke gedrag wil bereiken, wat de onderliggende behoefte is. Als het 'achterdeurtje agressie' wordt gesloten, zal de leerling, geholpen door zijn docent, minstens twee alternatieven moeten bedenken om in zijn behoefte te voorzien. Waar je als docent voor moet uit blijven lijken is dat je als docent de hulpvraag van leerlingen gaat formuleren. Docenten blijken de neiging te hebben om te moraliseren: "Wil je dat wel dat je gedrag als problematisch wordt gezien?" Advies vanuit de deelnemers aan de pilot is om met de leerling te kijken naar zijn gedrag en het effect van zijn gedrag en niet met de leerling in een gesprek over 'waardes' te belanden.

Tijdens de pilot werd zichtbaar dat het in eerste instantie ook niet altijd nodig is om formeel schriftelijke non-contracten met leerlingen af te sluiten. Mondelinge contracten

gevoerd vanuit de 'groene zone' (Ik ben oké, jij bent oké) blijken al veel goede vruchten af te werpen. Advies vanuit de deelnemers aan de pilot is om elke docent mondelinge contracten te laten afsluiten en de schriftelijke contracten over te laten aan de (zorg)coördinator. Gewaarschuwd wordt voor het bureaucratiseren van de verhoudingen. Geadviseerd wordt om te voorkomen dat met een leerling meerdere contracten worden afgesloten.

Opgemerkt wordt dat er een moment kan komen dat je als docent moet constateren dat, vanwege onwil of onvermogen, het werken met non-contracten niet meer werkt. Gesteld wordt dat de leerling hierin een belangrijke keuze/verantwoordelijkheid heeft. Je kunt als docent de leerling niet dwingen. Als de leerling niet (langer) wil, sluit hij zichzelf buiten de gemeenschap. Advies wordt afgegeven om tijdig tijdens het proces te evalueren en niet pas als het mis dreigt te gaan.

5.2 Effecten en adviezen op het niveau van de leerling

Geconstateerd wordt dat als leerlingen ervaren dat de docent tijd neemt voor hem, persoonlijke aandacht heeft voor hem, dat de leerling dan minder in het defensief terecht komt. Leerlingen ervaren het als belangrijk dat ze zelf probleemoplossende sancties mogen bedenken. Belangrijke winst is dat de leerling zich via deze manier van werken leert verplaatsen in de docent, de klas en zichzelf.

Wel wordt als kanttekening geplaatst dat de ervaringen tot nu toe uitwijzen dat deze manier van werken veelal nog in het korte-termijngeheugen zit bij betreffende leerlingen. Vraag is hoe een en ander in het lange-termijngeheugen terecht kan komen.

Extra punt van zorg zijn allochtone leerlingen die ongewenst gedrag laten zien. Vooral Turkse jongens blijken ja te zeggen tegen hun docent en niet ja tegen de afspraken. Ten aanzien van de relatie non-agressiecontracten en allochtone leerlingen is nadere studie en onderzoek nog noodzakelijk.

5.3 Effecten en adviezen op het niveau van de klas

Tijdens de pilots is nog niet zo veel ervaring opgedaan met het afsluiten van contracten op het niveau van de klas. Het blijkt gemakkelijker om maatwerk te realiseren met een individuele leerling. Het klassikaal uitleggen van het gedachtegoed van van Volwassene naar Volwassene (term uit de Transactionele Analyse) blijkt niet gemakkelijk. Er is sprake van veel 'ja, maar-gedrag'.

Enkele voorbeelden vanuit de deelnemers.

Eén docent heeft een informeel contract met de gehele klas afgesloten. De sfeer werd hierdoor beter.

Een andere docent heeft de klas in subgroepen verdeeld. In de groepen zijn de leerlingen met elkaar verantwoordelijk voor negatief gedrag. Een van de subgroepjes blijkt helemaal niet met elkaar te willen werken. Dit vraagt van de docent extra inspanning. De docent constateert dat de sfeer langzaam aan beter wordt. Hij is wisselvallig tevreden.

Een andere docent heeft een contract met de klas in ontwikkeling.

Wat vanuit de deelnemers aan de pilots nog als winstpunt wordt genoemd is dat de leerlingen onderling gemakkelijker over hun gevoel praten nu er door de docent gewerkt wordt met non-contracten.

5.4 Effecten en adviezen op het niveau van de schoolleiding

Geconstateerd wordt dat het enthousiasme van de schoolleiding groter is geworden nadat zij vanuit KPC Groep voorlichting hebben gekregen over de betekenis van het werken met non-contracten. Wil het werken met non-contracten slagen, dan zal de schoolleiding nadrukkelijk de visie moet onderschrijven: de school zal ervoor moeten kiezen om als Verbindende school te gaan opereren. Dit vraagt nadrukkelijk anders denken over straffen en belonen. Successen met het werken met non-contracten zullen zichtbaar gemaakt moeten worden.

Draagvlak voor deze manier van omgaan met elkaar zal daarnaast eerder verkregen worden wanneer deelnemers aan de pilot hun eigen collega's op de hoogte brengen van de meerwaarde van deze manier van werken met leerlingen. Geadviseerd wordt om de experimenten rustig te laten groeien.

Ook een Repressieve school kan zich ontwikkelen tot een school die meer verbindt. Een Repressieve school geeft grenzen aan, biedt daardoor structuur en zelfs veiligheid. Dit kan een uitvalsbasis worden voor het gaan werken met non-contracten.

5.5 Effecten en adviezen op het niveau van ouders

Geadviseerd wordt om in de schoolgids te vermelden dat de school een Verbindende school is. Een enkele deelnemer aan de pilot heeft de ouders verwittigd. De reactie van deze ouders was positief. Een andere deelnemer heeft bij het afsluiten van schriftelijke contracten ook de ouders van de betreffende leerlingen het contract laten tekenen. Geadviseerd wordt om bij het afsluiten van individuele contracten steeds opnieuw de vraag te stellen of de ouders verwittigd moeten worden. Er zijn nog geen criteria geformuleerd op grond waarvan je dit als docent nu wel of niet moet doen.

5.6 Tot slot

Geadviseerd wordt om een cursus/training als deze aan het begin van het nieuwe schooljaar te starten.

Deelnemers vanuit de pilot spreken de wens uit om elkaar over een tijd opnieuw te treffen. Er kan dan een uitwisseling plaatsvinden van ervaringen en materialen. KPC Groep heeft een website gemaakt waar deelnemers met elkaar ervaringen kunnen uitwisselen en (geanonimiseerde) contracten kunnen laten zien en becommentariëren.

KPC Groep spreekt met individuele schoolleidingen af of ze in publicaties vernoemd mogen worden en of ze door journalisten benaderd mogen worden.